

Bakó Boglárka

„...Itthon vagyunk megszokva...”

(Egy barcasági magyar közösség lokális identitás tudatáról
és interetnikus kapcsolatrendszeréről)

*„...itthon vagyunk megszokva, ha mind-
járt haragszunk is egymásra, vagy a
szomszédokkal összeveszünk is, de ideköt
minden...”*

Bevezetés

A 20. század végének „világomlása” átalakították Európa régióit. Számptalan társadalmi, politikai és gazdasági változást eredményezett ez, mely hatással volt nemcsak az ország-határok, hanem a kultúrák közti határok megváltozására is. A norma, az érték, az eszméi, a viselkedési illetve a szimbolikus rendszer változásai nem alakul(hat)tak ki máról holnapra. A változás ma is tart. Befolyásolja az emberek, csoportok, közösségek, etnikumok egymás mellett élését, viszonyát, kapcsolatait. A gyors és gyakran radikális átalakulások egyének és közösségek számára egyaránt súlyos problémákat okozhattak és okoztak, mely a kisebb közösségekben eredményezhetett bezárkózást vagy „túlélő stratégiák” kialakulását, esetleg az „egymás mellett élés” újabb lehetőségének megtalálását.

Tanulmányomban egy falusi magyar közösség változások közepette átalakult interetnikus kapcsolatrendszerét és etnikai illetve lokális identitástudatának jellegzetességeit mutatom be. A falu Erdélyben, a Barcasági medencében, az Olt bal partján fekszik. Egyenes utcáival, konvtyos házaival hasonlít egy százsz településhez, viselete emlékeztet az Olt jobb partján fekvő református és unitárius falvak székely lakosaiéhoz, felekezetiileg – a Brassó környéki csángó falvakhoz hasonlóan – evangélikus vallású. Lélekszámának több mint a fele magyar anyanyelvű. A környező falvak lakosai szerint csángó falu, a helyi magyar közösség véleménye megoszlik a székely és a csángó származás között. A falu neve: Apáca

A lokális identitást és interetnikus kapcsolatokat kutató program keretén belül 2000 júliusától szeptemberéig végeztem vizsgálataimat a településen.¹⁰⁸ Vizsgálataim a magyar közösség szempontrendszerét vették alapul.¹⁰⁹ Munkám az ő véleményüket mutatja be a

¹⁰⁸ Apácán 1994 óta végzek kutatómunkát, melybe beletartozott egy egy éves állomásozó terepmunka (terepmunkámat az OKTK, a Professione Alapítvány és az Akadémiai Ki-sebbségkutató Intézet támogatta), illetve több, pár hetes, témakonzentrált „mélyfúrás” is.

¹⁰⁹ A falubeli nem magyar etnikumok hasonló szempontú vizsgálatának anyaga egy másik tanulmány témája.

velük együtt élő közösségekről, a megváltozott világukról, elképzelt jövőjükéről. Elemzésemben ezek alapján mutatom be egy barcasági magyar közösség századvégi–századeleji etnikai-együttélési problémáit és megoldási lehetőségeit.

Bevezetőmben szót kell ejtenem néhány, a dolgozatomban szereplő fogalom értelmezéséről. Tanulmányomnak nem célja az etnikai identitáshoz kapcsolódó elméletek bemutatása. A következőkben csupán a dolgozatban használt fogalmakat körvonalazom. Az etnikum meghatározásában Sárkány Mihály¹¹⁰ elméletéből indulok ki: az etnikum rokonsági illetve fiktív rokonsági kapcsolatoknál tágabb rendszer, tagjai összetartozásuknak tudatában vannak, ezt ki is fejezik „etnonim” használatával különböztetve meg magukat más közösségektől. Az etnikum tagjainak együttműködése mindennapok és ünnepek egészét átszövi. Az etnikai öntudat szimbolizálja az etnikum különállását. Ennek fontos része a leszármazási hagyomány ismerete, a sorsközösség emlékyanyaga, az értékítéletek és az előítéletek a másik és a saját etnikumra vonatkozóan. Az „etnikus kultúra ... állandóan változó. Alakul önmagában is, és alakul más kultúrákkal érintkezve is”.¹¹¹ Mindemellett az etnikum és az etnikus kultúra között folyamatos összhang kell teremtdőjön ahhoz, hogy fennmaradjon és tovább öröklődjön tagjai között.

Több etnikum folyamatos egymás mellett élése során interetnikus kapcsolatrendszert alakít ki. Ennek „szabályai” mindkét (több) etnikum által meghatározottak és befolyásoltak. Az interetnikus kapcsolatrendszer működését meghatározza a másik etnikumról való gondolkodási rendszer, az együttélés hagyománya, a vezető szerepek „birtoklása”, a politika, a gazdaság, a média és még folytathatnám a mindennapi életet irányító és befolyásoló dolgok felsorolását. Az interetnikus kapcsolatrendszer szempontjából fontos szerepe van a sztereotípiáknak. A „másik” sztereotipizálása jelentősen utal az etnikai identitásra. A sztereotípiák az identitás kulturális „címkéi”, melyek jelentősen megkönnyítik a csoportok elkülönítését, kapcsolatait és érintkezését.¹¹²

Az etnikai identitás dolgozatomban használt fogalmát többek között arra az elméletre támaszkodva¹¹³ alakítottam ki, miszerint az identitás nem eleve „adott” dolog, hanem, többek közt, más etnikumokkal való interakció folyamatában változik. Azaz az identitás állandó változásban van. Az identitás kialakításához elengedhetetlen annak a „határnak” tudatosítása, mely a saját etnikum tagjai és „mások” között húzódik. Az etnikai identitás egyrészt a közösség által a külvilág felé kialakított „társadalmi önkép”, másrészt tagjai felé közvetített erkölcsi, viselkedési és szokásbeli normarendszer. A normarendszer a közösség állandó visszajelzései közepette változhat, alakulhat, az „önkép”-et pedig befolyásolhatják a közösségen kívüli „elvárások”.¹¹⁴ A közösség etnikai identitása konfliktushelyzetekben reprezentálódik a legélesebben, azaz olyan esetekben, mikor veszélyben érzik a közösségi normákat, illetve összeütközésbe kerülnek más etnikumokkal. A kuta-

¹¹⁰ Sárkány Mihály: *Kalandozások a XX. századi kulturális antropológiában*. Budapest, 2000. 95. p.

¹¹¹ Sárkány Mihály: i. m. 97. p.

¹¹² F. Barth: *Ethnic groups and boundaries*. Oslo, University Press 1969. 117–134. p.

¹¹³ F. Barth: *Ethnic groups and boundaries*. Oslo, University Press 1969, uő.: *Problems in conceptualizing cultural pluralism*. In: David Maybury-Lewis (ed): *The prospects for plural societies*. Washington, Proceedings of the American Ethnological Society 1982.

¹¹⁴ Ennek példája az apácai kakaslövés ünnepének funkcióváltozása. Részletesebben ld. Bakó Boglárka: *Érdekeségeket kereső turisták és turistákat kereső érdekességek*. In.: *A turizmus mint kulturális rendszer*. szerk.: Fejős Zoltán, Budapest 1998: 129–140. p.

tónak az identitás elemzésekor figyelembe kell vennie azokat az önmegnevezéseket és önjellemzéseket, melyekkel a közösség saját magát megnevezi és jellemzi. Óvatosan kell bánni az elemzőnek „olvasott” tudásával, illetve arról alkotott elképzeléseivel, hogy melyek az adott közösség leginkább „benszülött” vagy legjellemzőbb etnikai vonásai. Egy közösség, csoport identitása önmaga által „kiválasztott” és alakított, a kutató ezt csupán közvetítheti, leírhatja, elemezheti, de meghatározni, „megmondani” nem tudja.¹¹⁵ Az etnikai identitás szorosan összekapcsolódik az anyanyelv használatával. A településhez, faluhoz, lakóhelyhez kapcsolódó nyelvhasználat az adott közösséghez való tartozás tudatát erősíti, „szövetségként” lépve fel a más nyelvi világhoz tartozó csoportokkal szemben.

A lokális identitás a közösség(ek) viszonyát fejezi ki annak szülőfalujához, városához, utcájához, emlékhelyeihez és ezek „történetihez”, „mitoszaihoz”, rokonsági, baráti, szomszédi kapcsolataihoz. A lokális identitás sokféleképpen prezentálódhat: például közösségi rendezvényekben, helyi vonatkozású kiadványokban, emléktáblák és emlékhelyek kialakításában, „eredetmitoszok” felelevenítésében stb. A települések „nemzeti-ségi emlékhelyei” kiemelt szerepben vannak a lokális identitás kifejeződésében, a külvilág felé jelzésében. E szimbolikus helyek „megtartása” és hagyománya a közösség(ek) mindennapjaiban fontos szerepet tölt be. A lokális identitás elemzése esetén megvizsgálhatjuk az utca, a település, a város stb. több etnikumának „közös” lokális identitását, illetve az utcában, a településen, a városban lakó valamely etnikai csoportra jellemző helyi identitást. Értelemszerűen mindkét esetben különböző lesz a lokális identitás szimbólumrendszere, annak használata és a külvilág felé való prezentálása. Jelen tanulmányomban Apáca magyar közösségének lokális identitástudatát vizsgálom, a falu mindhárom etnikumának „közös” lokális identitástudat-elemzése későbbi munkám eredménye lesz.

Beszélgetőtársaimat koruk, nemük, iskolai végzettségük¹¹⁶ és lakóhelyük¹¹⁷ alapján választottam ki. A településen eltöltött állomásozó terepmuka alatt 26 beszélgetést készítettem, melyek a mély-, az irányított és a strukturált interjúk körébe tartoztak. Munkám során a résztvevő megfigyelés módszerét használtam; részt vetem a falu mindennapi életében és ünnepein. A terepen szerzett tapasztalataimról terepnaplót vezettem illetve feljegyzéseket készítettem. A kutatást és az anyag feldolgozását a Barth-i hármas rendszer szerint végeztem el.¹¹⁸ A „mikroszint” vizsgálata kiterjedt a személyközi interakcióra, az emberi élet eseményeire és színtereire, illetve azokra a társadalmi és etnikai önértékelé-

¹¹⁵ U.e. lásd F.Barth: Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. Regio. 1996/1: 13–26. p.

¹¹⁶ Felsőfokú végzettségű beszélgetőpartnereim zöme a fiatalabb generáció tagjainak sorából került ki, míg a nyolc vagy annál kevesebb osztállyal rendelkezők főleg az idősebbek között voltak. Az iskolai végzettségük sokban befolyásolta vélemény-nyilvánításuk milyenségét.

¹¹⁷ A megkérdezettek 35%-a a település központjában lakott, 50%-a nem központi területen élt és 15%-ának a román sor alsó részén volt a lakóhelye. Ezek az arányok nagy vonalaiban a falu magyar lakosságának egészére vonatkoztathatók. Az a tény, hogy a falu melyik részén lakott beszélgetőtársam, meghatározta találkozásainak gyakoriságát más etnikumok tagjaival, amely kihatott a róluk alkotott véleményére.

¹¹⁸ Fredrik Barth: Régi és új problémák az etnicitás elemzésében. In: Regio. Kisebbségi Szemle. 7.évf. 1996. 1. 3–25. p.

sekre, melyek az etnikai identitás kialakításában játszanak szerepet. A „középszint” kutatásánál nagy hangsúlyt fektettem a közösségteremtő folyamatokra, a sztereotípiákra illetve a másíkról való gondolkodási rendszerre. A „makroszintet” jelenlegi kutatásomban csupán érintettem. A nacionalizmus erősödő eszméjének, a médiának és az országos politikának a hatását vizsgáltam az etnikai identitás alakulására.¹¹⁹

A település gazdasági és társadalmi viszonyai

Apáca több mint háromezres lélekszámú település. Központjában az evangélikus templom, temető és az evangélikus parókia van, mellette – a román és magyar osztályokat is indító – Apáczai Csere János Általános Iskola. A település „etnikai térképére” a következők jellemzőek: a falu központjában (Nagyszer), a központtal párhuzamos utcájában (Újszer), északi kijáratánál (Alszeg utca), egyik mellékutcájában (Rabszoros), valamint Brassó felé vezető utcájának belső részén magyarok laknak. Felszegnek nevezett dombos részén románok élnek. A Brassó felé vezető utca külső részét és Küslügetnek nevezett dombját a cigány etnikum tagjai lakják. Az állomás felé vezető, illetve melletti utcában, valamint a Csordajáró útnak nevezett egyik mellékutcájában magyarok, románok és cigányok vegyesen laknak. A falu területi-etnikai felosztásának hagyományát az apácai lakosok betartják, pusztán az utóbbi évekre jellemző az, hogy a roma etnikum tagjai magyarok által elhagyott házakat vettek meg a falu központi területein. Ezeknek a házaknak a megvételét a magyarok szimbolikus területük „vesztéseiként” élik meg, számukat és helyüket több évre visszamenőleg számontartják.¹²⁰

A település régi magyar eredetre tekint vissza. Orbán Balázs könyvében¹²¹ Nagy Lajos király idejében épültnek mondja. A községet valószínűleg határőr településként alapíthatták a töröcsvári szoros védelmének biztosítása érdekében. A falu északi határában még ma is áll egy vártorony – a hajdani apácai vár maradványa – amely egy védtornyát alkothatta a ma már nem létező, nagy kiterjedésű erődnek. A vár neve Fekete-vár volt. A falut II. Rákóczi György elzalogosította a szász lakosú Brassónak. Így a 17. századtól kezdve erős szász hatás érte a települést. 1794-ben a falu leégett, és ekkor lett a lánog martaléka a 15. századi templom is és a település történetére, lakóira vonatkozó összes addigi dokumentum. Apáca életében meghatározó volt a II. bécsi döntés. Ekkor a magyar határt az Olt jobb partján húzták meg, s így a bal parton fekvő Apáca Romániában maradt.

¹¹⁹ A kutatómunkám lehetőségeinek megteremtéséért köszönettel tartozom az apácai evangélikus egyház lelkészeinek, Simon Lászlónak és Simonné Nagy Ilonának. A pontos statisztikai adatok megadásáért az apácai Polgármesteri Hivatalnak és Bölöni Gyula polgármesternek. Az anyaggazdag és őszinte beszélgetésekért és a sikeres terepmunkáért pedig az apácai lakosoknak.

¹²⁰ „Most mindjárt össze vagyunk keveredve, mert vannak, akik eladják a házat, elmentek egyebüve, s csak cigány vette meg, mert magyar nincs is annyi, hogy ne legyen ház. Az Alszegben már van két család, ott, ahol megyünk a Kultúr felé a patak mellett megint egy család, akkor ott, ahogy megyünk ki Erzsikéjék felé, ott megint két család. Egy pont Kálmika mellett, az egy olyan ikerház, az édesapja építette, s felit eladta cigánknak, s felibe lakik a fia, na” (57 éves, alsófokú végzettségű nő)

¹²¹ A Székelyföld leírása, Pest, 1871.

A települést lakó három nemzetiség lélekszáma a következő: magyarok (1500 lélek), románok (230 lakos) és román cigányok (kb. 1400–1500 fő¹²²). A falu vezetői a magyar etnikum tagjai sorából kerülnek ki, így magyar Apáca polgármestere, alpolgármestere, iskolaigazgatója, postafőnöke; román viszont a falu rendőrfőnöke és rendőrei. A magyar közösség faluvezető szerepének hagyománya van Apácán. A kisebb funkciók (pl. postaiskolai-óvodai munkahelyek) öröklődésénél meghatározó a rokonsági rendszer. A polgármesteri hivatal betöltése is rokonsági-komassági kapcsolat függő, de itt már több nagy-család „harcáról” beszélhetünk.¹²³

Apáca gazdasági funkcióinak nagy része (pékség, malom, fafeldolgozó üzem, kisbolt) a magyar etnikum tagjainak kezében van. Néhány boltot üzemeltetnek románok, ezeket az üzleteket tulajdonosaik a román soron nyitották meg. Magyar-román vállalkozások nincsenek a faluban, csupán vegyes házasság esetén beszélhetünk családi vállalkozásként indult „közös üzletről”.

Az apácai magyarok egy része a közeli Brassóba ingázik; gyárakban, hivatalokban dolgoznak. 1989 óta fokozatosan nő a munkanélküliek aránya, mára a település teljes lakosságának 60%-a van „hivatalos” munkahely nélkül.¹²⁴ A munkanélküliek nagy része a brassói ingázók sorából kerül ki, ők a városban lévő gyárak bezárása vagy létszámleépítése miatt veszítik el munkahelyüket. Az apácaiak egy kis része a faluban dolgozik, helyi vállalkozásokból, munkákból, néhányan pedig a föld megműveléséből próbálják eltartani családjukat. A faluban a rendszerváltás után minden magyar család és néhány „régii” román család igényelt vissza földet. Ennek egy részét ma is művelik, másik része parlagon hever. A föld művelése – az apácai magyar közösség gondolkodása szerint – „kötelesség”¹²⁵ a faluban, és ez több okból is terhet ró a családokra. Egyrészt a falu határában levő föld, agyagos volta miatt, nehezen és drágán művelhető. Másrészt a „nadrágszj-parcellákban” és több részben kiadott földeket nem tették – a megművelését megkönnyítendő – „közösbe”, így minden család külön fizeti a föld megdolgozásának költségeit. Apácán csak a föld műveléséből nem lehet megélni, sőt a föld művelését is csak az állami fizetésekből tudják finanszírozni.¹²⁶ Állattenyésztéssel csak háztáji szinten foglalkoznak

¹²² „A románoknak a száma, az kétszáz harminc, a cigányoké az 1400 és 1500 között, pontos adatunk az nincs, mivel nagyon sokan vannak, amelyikék beköltöztek, nem tudunk róluik, van amelyikék elmentek, van egy ilyen 50, ami jelenleg ingadozik, nem tudom pontosan, de 1400 és 1450 között vannak, és a magyarok 1500-an. Úgy hogy jelen pillanatban most már a magyar–cigány arány az majdnem egy” (41 éves, középfokú végzettségű férfi).

¹²³ Erre volt példa a 2000. évi választás is, amikor a tisztség elnyeréséért két magyar, egy román és egy roma lakos indult. A második fordulóra bekerülő roma jelölt arra ösztönözte a magyar közösséget, hogy szavazataikat egyöntetűen a megmaradt magyar jelöltre adják le, biztosítva ezzel a magyar közösség faluvezető szerepének folytonosságát.

¹²⁴ Az adatokat az apácai Polgármesteri Hivatal adta meg.

¹²⁵ „Itt nekünk a földet visszaadták, és rabjai vagyunk” (47 éves, felsőfokú végzettségű nő)

¹²⁶ „Nem, abból egyszer nem lehet megélni. Hát, nem lesz annyi termés, itt nem terem úgy a föld, mint oda lent. S nagyon drága minden. Mindent fizess meg, tehát trágyázást, kivést, mindent, hazahozatalt, szántást, vetést, aratást. Nem éri meg. Ha egyszer van munkahelyed, akkor odamensz, mert a földből nem lehet megélni. Van nekünk is, de kevés a miénk. Egyik helyen 20 ár, másik helyen 10 s még 7 ár, s annyi az egész. A fizetést

az apácai magyarok,¹²⁷ juhot, tehenet, baromfit, néhányan bivalyt tartanak. A településre nem jellemző (néhány kivételtől eltekintve) a magyarországi munkavállalás, a fiatal családok a megélhetést vagy helyben keresik, vagy a környező városokba, Brassóba és Sepsiszentgyörgyre költöznek a jobb életkörülmények megteremtéséért.¹²⁸

Apácának magyarországi településekkel nincsenek gazdasági kapcsolatai, csak kulturális szinten működnek együtt.¹²⁹ Két testvérfalujával – Csanádapácával és Apátfalvával – szoros baráti-kulturális kapcsolatot alakított ki. Szegedi kapcsolataik pedig a faluturizmus beindítására koncentráltak. Ezek a kapcsolatok a könyvtár és a számítógépes állomány bővítésének szempontjából hasznosnak bizonyultak a közösség számára. A magyarországi vendégek látogatásai hatással vannak mind a családok, mind a falu gondolkodására, szemléletére. Ennek nyomai a magyarországi minta után változó lakásberendezésben, öltözködésben és „faluváltoztatási tervekben”¹³⁰ figyelhető meg. A magyarországi kapcsolattartásnak komoly hátulütője lett viszont az „erdélyi falu-összetartozás” meggyengülése. 1989 előtt az apácai magyar közösség szoros kulturális kapcsolatot (pl. színjátszó csoportok, tánccsoportok fellépése, közös bálók) tartott fent a környékbeli magyar falvakkal. Ezek a kapcsolatok a rendszerváltás óta fokozatosan gyengülnek. Így az erdélyi kulturális kapcsolatok elhanyagolása lett az eredménye annak, hogy Apáca figyelme az anyaországi települések felé fordult.

öljük benne, s nincs haszon belőle. Hát nem tudsz egy disznót tartani belőle, mindig kell vegyük a hintót a disznónak, minden fizetésből. (Akkor mért nem adják el a földet?) Hát, kinek kell? Nem kell senkinek. Hát, azt a kicsit nem adnánk el, csak megdolgozánk. De kinek kell? Nem kell senkinek, mindenki jól van lakva földdel” (43 éves, alsófokú végzettségű nő)

¹²⁷ Az apácai románok közül viszont néhány család juhtenyésztésből és tej–húsfeldolgozásból él.

¹²⁸ Ezt egyik beszélgetőtársam a következőképpen indokolta: „... erre a vidékre nem jellemző, hogy elmennek Magyarországra, mivel mi közel lakunk Brassóhoz, s még azért van annyi megélhetőség, hogy munkalehetőség van. Mert pl., tudok olyant Székelyföldön, Csíkszeredát meg Farkaslakát, tudom, hogy rengeteg magyar jár Magyarországra. De, szerintem, az nem kötelezi az apácai magyarokat, hogy kimenjenek Magyarországra, mert van annyi megélhetőségük, hogy itt fel tudják tartani a családot, s magukat, s azért nem” (21 éves, középfokú végzettségű nő).

¹²⁹ Néhány évvel ezelőtt ígéretes faluturizmus indult el, de ez, a falu számára vártan jövedelmező, mozgalom a nehéz gazdasági viszonyok miatt abbamaradt: „Hát, olyan nyár is volt, hogy 13-14 csoportot fogadtunk, nagyon megerhelő volt. És előre úgy volt, hogy ez egy olyan nem hivatalos faluturizmus lesz, nem hivatalos, olyan értelemben, nem fogunk, tehát inkább családi kapcsolat. Azok se akartak ilyen turista szinten jönni, mert úgy érezték, hogy nem ismerik meg közelebről az erdélyieket, de megígérték, hogy fognak kapni valamennyi forintot, segélyként (nevet) azért, hogy fogadjuk és főzzük. Aztán két alkalomkor fizettek és a többi szegény házigazdára bízták, hogy oldja meg. Ők hoztak egy kicsi figyelmességet, csomagot és végén tudták meg, hogy... ők úgy tudták, őket úgy tájékoztatták, hogy mindent fizettek, minket meg úgy, hogy szeretetvendégség lett belőle, mert nem fizettek. Hát, az elején fizettek, mi meg örültünk, mert amikor mentünk Magyarországra volt az az egy-két ezer forintunk, aztán ez nem futott” (47 éves, felsőfokú végzettségű nő).

¹³⁰ Ennek egyik példája, hogy Apáca óvodáját a magyarországi Mórahalom óvodájának tervei alapján akarták átépíteni.

A magyar közösség etnikai identitása és jövőképe

Az apácai magyar közösség véleménye megoszlik származásuk felől. A falu egy része a székely eredet mellé teszi le voksát, másik része csángószármazásának tartja magát.¹³¹ Mindkét származási elméletben közös a magyar nyelvi és kulturális háttér, illetve Apáca, mint szülőfalu, magyar múltja mely az apácai magyarok számára a mai faluvezető szerepüket is igazolja.

„Igen, ez egy nagyon régi vita, hogy az apácaiak csángók vagy székelyek, de végül csak meg kell értsük azt, hogy közelebb állunk a székelyekhez, mint a csángókhoz. Maga a vár, maga a környék, a várnak a történelme, az, hogy mér' volt ez a vár itt építve, a tatárjárás idején, ugye akkor, itt székeltség élt, Nagyajtán, az Olt választ el Kovászna megyétől, Kovászna megyében tudjuk jól aztat, hogy Nagyajtától megkezdve már mindenki székelynek vallja magát. A maga népviseletünk székely. A csángó népviselet, az egész más. Általába, biztos onnan eredhet, hogy csángók lettünk, mert a magyarok, nagyanyáink szolgáltak a Barcaságba, a magyar lányok, a magyar fiúk a szászoknál szolgáltak a Barcaságba. Akkor még mindig létezett egy olyan, s még a mai napig is, egy ilyen felosztás, hogy demográfiai felosztás, földrajzi felosztás, hogy csángó vidék, s akkor azt mondják... Nehezen, nehezen akarjuk mi azt elismerni, hogy csángók vagyunk... Én a csángókról nagyon sokat nem tudnám így magyarázni, de én azt tudom, hogy mióta vagyok, a Székely himnusz énekeljük (nevet), nincsen nekünk csángó himnuszunk, úgy, hogy legalább is közelebb vagyunk Apáca a székelyekhez, mint a csángókhoz, ezt meg kell értsük. Ez a csángóság inkább a kommunista időbe volt nagyon reánk fogva. Visszaemlékszem, mikor az iskolából részt vettünk ilyen néptánc versenyeken, akkor nekünk úgy mondták, hogy most bemutassuk az apácai csángó néptáncot. De semmi közünk nem volt a csángó néptánchoz, a csángó népviselettel sem volt semmi közünk, a csángó táncsal, a tánc ugye nekik más, egy olyan „szopogó” táncik van a csángóknak, de mi székelyesen táncolunk... Bármilyen apácait megkérdeztünk, inkább székely, mint csángó” (nevet) (40 éves, középfokú végzettségű férfi). „Én csángó magyar vagyok (nevet), székelynek nem tartom magamat. Azt mondják, én úgy tartom, hogy a székelyek az Olton túl vannak, mi a Barcasághoz tartozunk és a barcasági magyarok azok csángók. Épp mondjuk annyira nem érződik az a tájszólás, az a beszéd, de a Barcaságon, Tatragon, Pürkerecen még Újfaluban is van egy olyan tájszólásuk, de én úgy érzem, hogy csángó-magyarok vagyunk. (A viselet, az csángó viselet?) Hát mi úgy mondjuk, hogy magyar ruha, nem hiszem, hogy csángó lenne, az ilyen székelyes csángós, keverék, de nem is olyan mint a székely ruha, mert nem mondjuk neki, hogy székely ruha. Én haragszok arra a személyre, aki azt mondja a magyar ruhára, hogy székely ruha. A székely ruha az székelyföldi ruha, de a miénk az magyar ruha, nem is csángó ruha, magyar ruha. Én egyszerűen ellenzem, ha valaki azt mondja a magyar ruhának, hogy székely ruha. Az nem székely ruha, az magyar ruha. Nekem 14 éves koromban csinálta a mamám, mikor megkonfirmáltam. Én úgy tartom, hogy mikor megfogadod a hűséget a vallásodhoz, azzal a ruhával úgy a magyarságodat is megfogadod, az olyan hűségfogadás, nem csak a vallásodhoz, hanem a magyarságodhoz is” (21 éves, középfokú végzettségű nő). „Hát, tudod-e, hogy az én nagyapám örökké magyarázta, hogy ő hallotta a régiektől, hogy nem székelyek voltunk az apácaiak, hanem szabad „székelyek”, hogy

¹³¹ Az alábbiakban mindhárom véleményre közlök példát, ám „bizonyítani” egyiket sem látom szükségesnek, mivel, véleményem szerint, nem a kutató külső „meghatározása” mérvadó, hanem a közösség önmeghatározása.

valahonnan elszöktek, s úgy maradt székelyekre. Nem székelyek voltak, hanem azt mondták Apácán, hogy szabad székelyek voltak, hogy elszöktek valamikor, mikor menekültek. S akkor hallották, hogy székelyek, s mondták, hogy székelyek ... csak magyarok, Apácának népe már 1300-tól van, nem lakták se csángók, se székelyek, hogy ezután elcsángósodunk a határok miatt. (Mit jelent az, hogy csángó?) Határőrséget csináltak, „csángattak”, jön az ellenség keresztül a határon és csángattak Apácán. Viseletünk a székelyekéhez hasonlít. Beszédünk, az különbözik a hétfalusiaktól is, a csángóktól is, a székelyektől is, egy a magyar „székelyekével” (nevet). Hát, ezt nem használják ezt a beszédet sokan és nem is tudják mások. (Honnan szöktek el?) Hát... nem tudom, valahonnan elszöktek fogságból. Valahol, valamikor az apácai magyarok foglyok voltak, s onnat elszöktek, elszabadultak, itt letelepedtek, és akkor azt mondták, hogy az apácaiak „székelyek”, el vannak szöktek. Ezt rengeteg sokszor elmondta az öregapám” (33 éves, középfokú végzettségű nő). „Hát az apácai magyarok az én véleményem szerint, vegyesek. Már a nevük után is azt vallja, hogy az Olton túlról jöttek, székelyek. Akkor így szájhagyományról is hallottam, hogy állítólag, a vár tulajdonosai is, a vár katonái székelyek vótak, Barducról eredtek. Hát ez a bácsi, hogy milyen alapon magyarázta, nem él már; szomszédunk nekünk, ő már azt tartotta, hogy az Olton túliak, hogy székelyektől jöttünk, na. (Mondják azt is, hogy csángók.) Hát, csángók, mert itt vót a határ. S akkor vót a vár, s akkor mikor veszély vót, akkor harangoztak, meggyújtották a szalmát, hogy „vígyázatok, mert veszély van”, s akkor: Ezért mondják, csángók, mert mikor jött az ellenség, akkor zergettek, kiabáltak, s akkor azt mondják, hogy „csángáltak”. Akkor innen eredett a csángó szó. ... A szomszéd falusiak mondják az apácaiakra” (55 éves, középfokú végzettségű férfi).

A felvett beszélgetések is mutatják, hogy az apácai magyarok fontosnak tartják magyar származásukat, „mitoszaiknak” továbbörökítését. Magyar identitásuk biztosan támaszkodik eredet történeteikre, illetve Apáca, a falu magyar eredetét igazoló történelmére.¹³²

¹³² Ennek egyik legfontosabb része a húsvéti apácai kakaslövéshez kapcsolódó eredet történet: „Ez a vár XII–XIII. században elkezdett épülni. Valódi székely vár, a székelyeknek. Mi csángók is lettünk, de azért székelyek vagyunk, székelyektől lettek a csángók s csángók székelyek, valahogy így van. Apácának kicsit ez, hogy mondjam, örömmre szolgál, válik, édesapám mindig azt mondta, hogy Apácán, hát voltak jobbágyok, de olyan szabad jobbágyok, nem olyan hűbéresei egy úrnak, aki úgy, tehát nem volt ilyen várúr, aki aztán kiszajtolta, kizsákmányolta. ... S akkor a török-tatárjárás idején ez egy biztos védelmet nyújtott a falu lakosságának, mert, amikor ilyen megszállások voltak, akkor oda bevonultak, s akkor ott körülvette a víz, ami az Olt vizéből volt lecsatolva. Az édesapám mondta, hogy valamikor az Olt ott folyt, rég-rég. Na ezt így hallotta ő is az őseitől, na akkor egy ilyen holt ág úgy maradt ott a várnál, amibe ezeket a cövekeket verték csak védelmiül. Ugye a váraknak ilyen hidjaik voltak, amiket leengedtek, s fel is húzták ezeket a hidakat. S a falu népe beköltözött ilyenkor, amikor tartott ez a tatáros dolog, na, ugye, ha észrevették időbe, mert ezelőtt bizony nem volt telefon (nevet), hogy értesítsük, va' egyszer olyan hirtelen jöttek azok. Na. s akkor ez a legenda innen származik, hogy a kakas elkukorékolta magát. ... S akkor próbálták oda bemenekíteni, ami volt, ugye a jószágaik megmaradjanak, s akkor egy szegény asszonynak a kakasa elkukorékolta magát, s akkor a tatárok újra ostromolni kezdték a várat, de állítólag még a tatár vezetőjük is belenyuvadott. Mert beugratott abba a vízbe, hogy átúsznak, de abba hegyes cölöpökbe a lónak a szügyit megszurtták, a s akkor szerencsétlenül jártak. Állítólag akkor nem sikerült nekik a várt ostromolni, de ezért a kakasra megharagudtak az apácaiak, hogy mért kukorékolt

Az apácai magyar közösség számára nagyon fontos a hajdani várkatonai magyar eredet tudata. Ez igazolja számukra a szülőfalujuk ma is fennálló magyar „vezetését” és azt, hogy a település mai jogosult „örököse” a magyar etnikum. A magyar közösség „szülőfaluképe” egyik legfontosabb „eleme” a falu környezete, az erdők, a rétek, a földek: „...egyszerűen tetszik a táj, nagyon, de nagyon szeretem az erdőt, egyszerűen vonz a táj. Én a természetet nagyon szeretem, s én Apácát nem hagynám el semmiért, az erdőért s a mezőért. Én egyszerűen nem tudnék kiköltözni Budapestre egy blokkba (t. i. lakótelepi emeletes házba), akármilyen szép lenne, az biztos” (21 éves, középfokú végzettségű nő). Mindez erős „otthon-tudattal”¹³³ kapcsolódik össze, mely a született „apácaiságon” alapul. Ez utóbbi „adottság”, apácaivá válni lehetetlenség, a faluba beköltöztek mindig is – ahogy nevezik – „jövvények” maradnak. Éppen emiatt próbálják meg az otthon maradáást, hiszen ők maguk is, más faluban vagy a városban ugyanolyan jövvények lennének: „itt szoktam meg, elméletileg jó-rossz, de ha itt születél, azt mondom, itt több jogod van, mert legalább itt születél, mint hogy jövvény vagy valahol” (26 éves, felsőfokú végzettségű nő). Mindemellett, jobb életkörülmények megteremtéséért miatt településre egyre inkább jellemző a – főleg az értelmiségi – fiatal családok elköltözése városra.¹³⁴

A magyar etnikum fontos összekötő kapcsa az apácai nyelvjárás, mely jellegzetes „ő”-zésével és nyelvjárásbeli sajátos kifejezéseivel elkülöníti őket mind a magyarországi, mind pedig a környékbeli emberektől.¹³⁵ Nyelvjárásukra büszkék, csak ritkán figyelhető meg a városba költözött apácai magyarok nyelv vagy nyelvjárás váltása. A magyar családok belső nyelvhasználata a magyar. Bár az iskolában tudatosan komoly román nyelvoktatás folyik, mivel a gyerekek a faluban csak ritkán használják a román nyelvet, városi iskolába kerülésükkor komoly nyelvi nehézségeik vannak.¹³⁶

Az apácai magyarok „jövöképét” az alsó- és középfokú végzettségük körében a peszszimizmus jellemzi.¹³⁷ de a magyar közösség értelmiségi-vezető rétege optimista; új, „fa-

pont akkor (nevet), amikor nem kellett volna, na. Innen származik a legenda, a kakaslövés, különben nagyon szép hagyomány, ami napjainkban is... különben volt egy időszak, amikor nem akarták, mindent megtettek volna, hogy ez a hagyomány ne legyen Apácán, na de hálaistennek, csak megmaradt, s nem volt egy év se, hogy ne legyen kakaslövés megtartva” (54 éves, alsófokú végzettségű nő).

¹³³ „Nem költöznék, mert én szeretem, ahol születünk, ott maradunk, azért, mert itt is kell dolgozni, de ott is kell. Azért itt mégis itt van a család, itt vannak az ismerősök. Szeretek itt élni (nevet), itt születtem, itt nőtem fel, már volt, laktunk mi Brassóban is, de nem szerettem, hazavágytam mindig, biztos a honvágy miatt” (26 éves, felsőfokú végzettségű nő).

¹³⁴ Hozzá kell tennem, hogy az utóbbi két évben figyelhető meg a néhány család visszaköltözése Apácára. Ennek oka a városi életfeltételeiknek ellehetetlenülése (munkahelyvesztés).

¹³⁵ „Hát, ezt nem használják ezt a beszédet sokan és nem is tudják mások” (35 éves, középfokú végzettségű nő).

¹³⁶ Az iskola tudatos román nyelv oktatásának oka a gyerekek beiskolázása. Apácán ma már szinte minden magyar gyerek szakmunkásképzőben vagy szakiskolában, ritkábban gimnáziumban tanul tovább. Mindemellett az apácai magyar családok „nyelvgyakorlása” főleg a román nyelvű kereskedelmi adók nézésén, illetve a román nyelvű újságok olvasásán át történik.

¹³⁷ „Apácának, szerintem nem nagyon van jövője. Elsősorban azért, mert Romániában van, s nem úgy néz ki, hogy Románia valamit javult volna, hanem gyengébb. Minden

luépítő” terveken dolgozik: „Több jövője van a falunak, mint jelenleg, szerintem. Azáltal, hogy fékezik a kitelepedést vagy a városra való betelepedést vagy, hogy munkahelyek létesültek vagy létesülnek vagy, hogy több a vállalkozó szellem, azáltal épülhetne Apáca, ha olyan vezetőképeség lenne. Olyan együttműködés, kommunikáció, meg egymás segítése” (48 éves, felsőfokú végzettségű nő). „A falunak a jövője, tulajdonképpen, lassan-lassan, meggondoljuk, a mi kezünkben van. ... De hogyha létezne egy ilyen, ahogy volt, mit tudom én, ilyen szövetkezet, amitől '91-be az emberek megijedtek, azt mondták nem akarnak többet, de most már gondolkoznak, hogy most már jó volna a szövetkezet, ha még magáncég próbálna csinálni egy ilyen szövetkezetet vagy bárki, biztosan az emberek a földiket beadnák. Másképpen lehetne gazdálkodni, lehet nagy területeken, Erdemes, így csak azért dolgoznak az emberek, hogy éppen szegénylik, hogy ne dolgozzák meg a földiket, de haszon, az nagyon kevés. Ez volna a megoldás, hogy a magyarok megerősödjenek anyagilag ... Ha anyagilag kezelsz, akkor politikailag is kezelsz ... Anyagilag erősödjenek meg a magyarok, s akkor kezelik a cigányokat, kezelünk mindenkit, s ez így van” (41 éves, középfokú végzettségű férfi).

Román–magyar kapcsolatok

A románok tehát, Apácának egy dombos területét, belső elnevezéssel Román utcát lakják. Számuk az elmúlt években nem növekedett, sőt a kevés gyermek vállalás és a fiatal családok elköltözése miatt a közösség csökkenése figyelhető meg. Az apácai „régii” román családok töröcsvári származásúak, a század elejétől kezdve pásztorként illetve erdészként dolgoztak a faluban. Néhány moldvai román is él a faluban, ők házasság révén kerültek Apácára. Életszínvonaluk általában véve jónak mondható. Portáik rendezettek, házaik külső jellegzetességiben egy-két kivételtől eltekintve a magyarokéhoz hasonló. A román közösség ortodoxvallású. A közösség kicsinsége miatt papjuk nincsen a faluban, templomuk jelenleg a hajdani román iskola kis termében működik.¹³⁸ Az apácai románok mindennapi kapcsolata kevés a magyar közösséggel, mivel területileg és mentálisan is elkülönül a két etnikum egymástól. Egyik beszélgetőtársam a következőképpen fogalmazta meg elhatárolódásukat: „Ők fenn a faluvégén laknak, a Felszegben, ők egy kicsit távolabb esik, mintha el lennének szorítva a falutól, én úgy látom, hogy elesik a falutól. A faluban van, de egy távolabbi utcában, úgy látom, hogy ők azért olyan elzárkózottabban vannak tőlünk. ... Úgy hogy nem lehet érezni az ők se hiányukat, se hogy itt vannak, nekem úgy tűnik, hogy, mintha – nem mondhatod, hogy nem léteznek, mert léteznek – de különben nem okoznak semmi gondot. Számomra. ...Abba az utcába csak ők laknak, s akkor ők, olyan-olyan félrehúzódtabbak, szerintem már így élték belé, hogy a többsége a falunak magyar, s akkor ők inkább úgy elzárkóznak, akkor ők abban az utcában megvannak magikba, ott van a templomjuk is, nem kell bejárjanak az emberek közé. Én – most, hogy volt tejszarnokuk, de most itt van az utcánkban – most látom őket csak jönni-menni, csak

szempontból” (21 éves, alsófokú végzettségű nő). „Hát nem tudom, milyen jövője lenne, szerintem nagyot kell forduljon nem csak a falu sorsa, hanem az egész ország sorsa, hogy jó legyen a jövője a falunak. Ahhoz képest, hogy gond van a cigányokkal, nem tudom, erre nem tudom, mit mondjak, elég kockázatos a jövője az apácaiaknak. A cigányok miatt es, megélhetőség miatt” (21 éves, középfokú végzettségű nő).

¹³⁸ A rendszerváltás után kezdtek el építtetni egy nagyobb templomot, melynek költségéhez a magyar közösség tagjai több alkalommal is adakoztak.

akkor látom őket amikor. ... Ott üzletük van, mondom, úgy hogy egyszerűen nem lehet érezni, hogy ők itt vannak” (21 éves, középfokú végzettségű nő).

A románok temetésekre¹³⁹ és lakodalmakba elvárják és meghívják a magyar szomszédait, illetve a magyar ünnepeken hasonló módon részt vesznek a román ismerősök is. A háború után gyakoriak voltak a családok közötti komasági kapcsolatok is, de ez ma már nem jellemző a településre. Román–magyar kapcsolatteremtésben a „közlekedő nyelv” a magyar, de, a nyelvi nehézségeket elkerülendő, a magyar etnikum tagjai előzékenyen váltanak át a román nyelvre.¹⁴⁰ Az idősebb apácai románok beszélik a magyar nyelvet, a középip és fiatal generáció tagjai között már sokan vannak, akik nem értenek magyarul. Mind-az ellenére a román közösség fiataljai tevékenyen részt vesznek a hagyományos magyar ünnepeken, pl. a kakaslövésen a gyerekek, a falukerülésen a bevonuló legények, a szüreti bálon a hajadon lányok és nőtlen fiatalemberek. Ezekben az ünnepeken a románok az apácai magyar népviseletet veszik fel, kölcsönkérve azt idősebb magyar ismerőseiktől. A magyarok a románok részvételét a magyar ünnepeken elnéző jóindulattal bár kissé „lekezelően” jellemzik: „*Román lányok fel fogják venni a magyar népviseletű ruhát, és abba fognak falut kerülni, nem sajátjukba, mert, azt nem is tudom, egy román öltözetbe nem láttam az apácai románokat. Mondom, felöltöznek így szüretkor (nevet), hát ez már évek óta így folyik, amióta én tudom, tudom, hogy román fiú és lány felöltözik a magyar ruhába, az apácai népviseletbe. ... Mondom úgy népviseletbe minden típusra utánunk, nem válnak így külön semmiféle ünnepért*” (21 éves, középfokú végzettségű nő).

A román–magyar vegyesházasság nem gyakori a településen. S bár ebben az esetben a fiatalok sokszor a román és a magyar templomban is megesküsznek, a magyar közösség tagjai hosszabb idő elteltével fogadják be a fiatalokat, és csak akkor, ha gyermekük nevelésében meghatározó a magyar rokonság szerepe. A vegyes házasságból született gyerekek identitás választását – a magyarok szerint – befolyásolja a fiatal család lakóhelyváltása és a nagyszülők határozott vagy határozatlan iránymutatása: „*Ott nevelkedett fel a román nagyszüleinél, s elrománosodott, a másikinál meg a magyar nagyszüleinél nőtt fel, ő elmagyarosodott. Szerintem, általában nem is annyira a szülők, mint a nagyszülők, akik részt vesznek a nevelésbe, azok után hajlik a gyerek. Úgy hogy körülbelül, ilyen az arány itt*” (21 éves, középfokú végzettségű nő). „*Hát most már attól függ, hogy hol laknak. Ha lent laknak a faluba, akkor a gyermek elmagyarosodik, ha fent laknak a románok között, akkor elrományosodik. Ez áll fenn*” (55 éves, középfokú végzettségű férfi).

¹³⁹ A magyarok jelenléte a temetéseken elengedhetetlen. A román lakosság csökkenő létszáma miatt a halott körüli egyes teendőket (a halál „hirdetése”, gödör ásás, halott vivés) a magyarok végzik el. Az apácai hagyomány szerint a halott körüli teendőket közeli rokon nem végezheti, ezért kérik meg magyar barátait erre: „*Sokszor el is mondják a románok, hogy ha nem volnának a magyarok, akkor őket nem volna, mert az egész románság úgy rokon, ugye rokon nem illik, hogy a rokon vigye a halottat, hát inkább, egy barátok vagy szomszédok vagy ilyesmi, és elmondják, hogy magyarok nélkül őket nem volna ki (nevet) elvigye, kikísérje a temetőbe, na*” (54 éves alsófokú végzettségű nő).

¹⁴⁰ Kérdésemre, hogy milyen nyelven szólnak egy román emberhez, ha tudják, hogy tud magyarul, a következőkhöz hasonló kijelentések hangzottak el: „*Attól függ, hogy ha tudom, hogy beszél magyarul, akkor magyarul beszélek vele, de a fiatalabbak nem nagyon beszélnek magyarul*” (56 éves, középfokú végzettségű nő). „*Érdekes, én köszönök románul és ő köszön magyarul. Embere válogassa. De van, amelyikhez szólok magyarul és ő visszafelel románul*” (47 éves, felsőfokú végzettségű nő).

A magyar közösség tagjai között a románokról való gondolkodási rendszer egységes. Ennek oka, hogy a két etnikum között kiegyensúlyozott viszony van. A mindennapi kapcsolatteremtést nem bolygatja sem hatalmi harc, sem új szerepek követelése a falu nyilvános terében. A román közösség betagozódott Apáca „hagyományos társadalmi szerkezetébe”,¹⁴¹ részt vesz magyar népszokásaiban. A magyarok ezt gyakran a két közösség együttélésének kényszerítő erejével magyarázzák: „*Nagyon szívesen jönnek a románok is, beilleszkednek ebbe a régi magyar szokásokba, és részt vesznek benne. Anélkül, hogy minek tekintsük őket, ott vannak a magyar fiatalokkal. Egyszerűen, nekik oda kell álljanak, mert külön nincs mit kezdenek. Nagyon kicsien vannak, és általában ott vannak*” (41 éves, középfokú végzettségű férfi). „*Hát, barátkoznak a fiatalok, szerintem, elég jó a román–magyar kapcsolat. Jó, mert együtt kell itt éljünk, muszáj megegyezni*” (26 éves, felsőfokú végzettségű nő). A két közösség közötti esetleges konfliktusokat gyakran a médiában elhangzó műsorok, kommentárok, illetve az országos politika¹⁴² „hangulatváltozásai” gerjesztik. Ám ezek, különösebb visszhangot nem hagyva maguk után, hamar lecsengenek.

A magyar közösség a mindennapok szintjén tehát harmonikusan él a román etnikummal. Komolyabb etnikai konfliktusai ritkán vannak,¹⁴³ mivel a román közösség visszahúzódik, a magyarok szimbolikus tereit nem bolygatja, a vezető szerepeket pedig a „hagyomány szerint” átengedi¹⁴⁴ a magyar etnikum tagjainak.

Roma–magyar kapcsolatok

„*A cigányok, sajnos, a falunak a bejáratát foglalták el. Tulajdonképpen, ők a falu szélén telepednek le, mint a cigány általában a falu szélén telepedik le, ott, ahol helyet kap. Sajnos, nem törvényes módszerekkel telepedtek le legtöbben, de azok, amelyek a főút mellett laknak, azok már normális házakban, kő vagy téglaházakat építettek, emeletes házakat. A mások meg a falu szélén, még kint a mezőkön is foglalják el, ahol érik, egyszerűen, ahol érik, ezek a szegényebb cigányok*” (41 éves, középfokú végzettségű férfi). Az apácai románok vallási alapon két csoportba sorolhatóak: egyik csoport a hagyományosan ortodox-

¹⁴¹ Ez a társadalmi szerkezet a magyarok – nagy lélekszámából és a település egészét meghatározó hagyományrendszeréből adódóan – faluirányító szerepén nyugszik. A románok konfliktusok nélkül viselik „háttérbe” szorításukat.

¹⁴² „*Ugye Funar mondja az övét, hogy románok vótak előre, a miénk Vásárhelyt mondja, hogy nekik vannak nagyobb előbbségük, s akkor a végén minket haragítanak össze. Habár mi amióta vagyunk óvodába együtt jártunk, iskolába együtt jártunk, munkahelyre együtt jártunk, katonák együtt vótunk. Eddig nem vót probléma, nem mondom, hogy nem akadt egy-egy ilyen fafűlű, na de az egyik kollégám azt mondja, hogy egy okos magyar ember nem haragszik a román emberre. Fordítva se, egy okos román nem haragszik a magyarra, úgy hogy a nehézség az egyforma volt, az nem számított, hogy milyen lelkű vagy, milyen ajkú vagy. (Ellenségeskedés van?) Nem, ilyen nem történt, de azért szavakkal úgy-úgy, amelyek olyan, nem lehet mondani, hogy mindegyik, de nincs meg az a barátság, amelyik vót a forradalom előtt*” (55 éves, középfokú végzettségű férfi).

¹⁴³ ld. alább.

¹⁴⁴ A magyar etnikum, bár a település vezető szerepeit kisajátította számít a románok tevékeny támogatására. Egyrészt ezzel remélik növelni a megyei finanszírozásokat, másrészt kapcsolatuk „szövetségként” működik a település harmadik etnikumával, a románokkal szemben.

vallású, a másik pedig a 10 éves múltra visszatekintő pünkösdisták gyülekezet.¹⁴⁵ Vallási kettősségük alapján jellemző az anyagi helyzetük is. A pünkösdisták romák Apáca Brassó felé vezető utcájában laknak (belső nevén: Brassói utcában), magyaroktól megvett és kettőssé átalakított illetve újonnan épített, fényűző házakban. A rendszerváltás után a pünkösdisták nagy tömegben mentek vendégmunkára a volt Jugoszláviába és Amerikába, ezzel alapozva meg mostani jólétüket. Ma ez a csoport általában brassói állami munkahelyen dolgozik vagy saját üzletéből tartja el családját. A magyar közösséggel kevés a kapcsolatuk.¹⁴⁶ A falu ünnepein – a vallási tabuk miatt – nem vagy csak ritkán vesznek részt, lakodalmaikba kölcsönösen nem hívják meg egymást.¹⁴⁷ A magyar közösség tagjaival 1997-ig nem kötöttek házasságot, ekkor történt meg első ízben, hogy egy magyar lány, a családja és a falu neheztelését magára vonva, hozzáment cigány kedveséhez. Ez az eset azóta is egyedülálló, a magyar gyülekezet szempontjából megvetendő és megbocsáthatatlan cselekedet maradt.¹⁴⁸

Az ortodox romák a falu feletti dombon, belső nevén „Küslügeten” laknak. Életkörülményeik nagyon rosszak, vízkövekben sem villany, sem víz nincsen. Egy-egy házikóban három-négy generáció él együtt. Gyerekvállalásuk nagy (8-10 gyerek családonként). A „küslügeti” vagy ahogy nevezik őket, a „hegyi cigányok” 90%-a munkanélküli.¹⁴⁹ Gyerekegélyből, brassói koldulásból, erdei gyümölcs gyűjtögetésből és kosárfonásból tartják el magukat. A magyar közösséggel csak „munkakapcsolatuk” van. Így a magyar családok gyakran veszik igénybe a földek megműveléséhez a romák segítségét. A munkához a magyarok gyakran éveken át ugyanazokat a – véleményük szerint – megbízhatónak tartott romákat választják ki. Ezek a cigányok nemcsak a mezőgazdaságban segítenek, hanem a háztáji gazdálkodásból és az állatok körüli teendőkből is kivesszik – meghatározott fizetségért – a részüket.

Mindezek ellenére a magyarok és a küslügeti cigányok mindennapi együttélése konfliktusokkal terhes. Ennek okaként a magyarok elsősorban a romák egyre gyakoribbá vált lopásait hozzák fel. Az alábbiakban több magyar beszélgetőtársam véleményét is idézem,

¹⁴⁵ A gyülekezetet egy Amerikát járt és ott áttért társuk szervezte meg. 1998-ig ő működött papjukként is, akkor átadta helyét fiatalabb társának és visszatelepült az USA-ba.

¹⁴⁶ Előfordul a faluban, hogy a tehetősebb romák a magyarok földjeit veszik ki – felébe vagy harmadába – bérbe. Az a roma család, amelyik földet művel, és bérét rendszeresen törleszti, megbecsülésnek örvend a magyarok körében.

¹⁴⁷ Viszont amennyiben ismerős vagy kolléga magyar hal meg, akkor elmennek annak temetésére.

¹⁴⁸ „... nem is volt olyan cigány formája a fiatalembernek, inkább rományosnak lehetett nézni, de hát mi cigánynak nevezzük, akármilyen. ... Úgy hogy megvetik, megvetik, hát csak köszönsz az úton neki, de annál többet nem állsz. Szerintem, mindenki úgy véli, hogy nincs értelme hozzáállni, hogy ha annyira lealacsonyította magát, hogy egy cigányhoz ment férjhez, akkor avval már nincs mit beszéljél, nincs mit tanácsot kérjél, nincs mit megtárgyaljál vele, mert egyszerűen elfogadhatatlannak veszed az ő beszédét.... hát el kellett cigányosodni neki, már nem volt választása, hogy elmagyarosodjék vagy elcigányosodjék, a magyarok már egyszerűen lenézték, már nem fogadták vissza, hogy cigányhoz ment, s akkor neki már más lehetősége nem volt. Már nem is tudott választani a családján kívül, aki eredeti tő magyar, már csak ő vele tartja a kapcsolatot, már más lehetősége nincsen” (21 éves, középfokú végzettségű nő).

¹⁴⁹ Az apácai Pogármesteri Hivatal adatai.

mely elengedhetetlen a helyzet magyar szempontú bemutatásának céljából: „... a cigányok nem születtek, hogy dolgozzanak, ők meg szeretnének élni dolog nélkül. S másképpen nekik is azért elég... tehát, ha nem lopnak, egyszerűen nincs miből éljenek. Ennyi az egész, hogy megszóljuk, de attól a pillanattól, hogy a cigány nem lop, meg kell haljon. Mert tényleg, szegény, lehet, hogy olyan is van, aki szeretne dolgozni, egyszerűen nincs. S tényleg őket senki nem segíti, s most mikor mindenkit dobnak ki a gyárakból s minden, egyszerűen nincsen mit csinálni. Tehát, rá van kényszerítve, hogy lopjon” (21 éves, középfokú végzettségű nő). „Gyakorlatilag az a baj, hogy a cigányok egy állandó rettegésben tartják a falunépet azzal, hogy az amúgy nagyon nehezen megtermelt javaikat féltik, meg hát a megélhetésüket tulajdonképpen. Nagyon sok a munkanélküli Apácán és egyre több lesz. Nagyon sokan térnek vissza, nem önszántukból, de kényszerűségből a mezőgazdasághoz, és a mezőgazdaságból élnek, ami itt Apácán nem egy rentábilis dolog. Tehát, éppen csak annyit tudnak termelni az emberek, amik a saját szükségleteiket fedezi. Tehát, itt nem lehet egy haszon orientált mezőgazdaságról beszélni, mert borzasztó kemény a földje a falunak. És tulajdonképpen azzal, hogy a cigányok a krumplijukat kiszedik, nem egy nagy társaságnak a krumplijából esetleg kevesebb lesz a jövedelem az idén, hanem, amit megessznek, azt ássák ki... Az idős emberek, szerintem, állandó veszélynek vannak kitéve, mert a házaikba nem hallják őket, nem látják őket, nem tudnak védekezni és lopnak kegyetlenül. És itt mindegy, hogy szalonna a kamrából vagy tyúk a tyúkudvarból vagy liba, bárány, volt már disznó lopás is, szóval mindent elrámolnak, amit csak lehet. Esténként még ki sem mernek menni, mert nem tudják, hogy mikor ütik őket fejbe, és inkább hagyják, hogy vigyék a dolgait, mert nem mernek hátra menni és megnézni, hogy éppen ki pakol az udvaron” (30 éves, felsőfokú végzettségű nő). „Ezek, akikkel én dolgoztam, nem lopnak. Van egy, amelyiknek van traktora, van utánfutó, s akkor megkérem őt, hogy ő hívjon nekem segédeket, de ez, akivel szoktam én dolgozni, ez magyarok között lakik, ennek csak egyetlen egy gyereke van. De ez már nem túri el, nekem meg is mondja, hogy „eu nu sint din deal”, tehát „én nem vagyok külsügeti”, „én nem vagyok a hegyből”, tehát, ő már másnak érzi magát. Közöttük is van, amelyik ki szeretne ebből a csoportból szakadni és valósággal szégyelli, hogy ő cigány” (47 éves, felsőfokú végzettségű nő). „Úgy lopnak, hogy a határon mindjárt semmit nem lehet termelni, csak, ami éppen szem előtt van, azt a földet tudjuk művelni... S nem az, ha beléállna, s szépen szedne egy kosárral (ti. a burgonyából), az ember nem haragudna, de mind feltépik az egész földön, de mikor virágozik, hogy az egész vetemény tönkremyen. Ami va' egy nagyobbacska, s azért képesek feltépni az egészet” (57 éves, alsófokú végzettségű nő). „Hát, viszik, kellemetlen dolog, de mit csináljunk, nincs miből éljen. Képzeld, ahol van öt gyerek és a két szülő, este lefeküdnék és a kamarában nincsen semmi, semmi, esetleg, mondjuk, van egy fél kenyér. Hát, másnap délig eltölti éhesen, de aztán délután valamit, valamit kell, hogy szerezzon. Azt mondják, az éhös embör az törvényt csinál” (55 éves, középfokú végzettségű férfi).

Elengedhetetlen, hogy dolgozatomban, a két etnikum közötti konfliktus milyenségéről több véleményt is közöljek. Egyrészt ezek az idézetek világítják meg azt, hogy a magyar közösség tagjai milyen módon viszonyulnak a romák gyakorivá vált lopásaihoz. Másrészt bemutatják azt a mára állandósulni látszó helyzetet, mely az apácai faluközösség által elfogadott hagyományos-hierarchikus falurendet megváltoztatta. Végül pedig a vélemények sokoldalúsága bemutatja az elemző szempontjából létező probléma több rétegű voltát is, azaz, hogy a két etnikum közötti ellenségeskedés mögött milyen „régí” vagy „új” konfliktusok rejlenek.

Az apácai magyarok a roma közösségről beszélve gyakran viszonyrendszerben elemzik a fennálló helyzetet. Az összehasonlításuknak általában két oldala van: a „régí cigányok” és a

„mai cigányok” illetve „hegyi cigányok” és pünkösdista romák. Az első összehasonlításban hangsúlyozzák, hogy a „régii cigányok” „kevesen voltak” (azaz név szerint ismerték őket), volt munkájuk (tehát nem loptak), tudtak magyarul és „tudták a helyüket” a faluban.¹⁵⁰ Ezzel szemben a „mai cigányok” nagy részét nem ismerik, számuk emelkedése miatt veszélyben érzik „szimbolikus” területüket¹⁵¹ valamint faluvezető szerepüket. Nem különböztetik meg a két roma felekezeti csoportot, s bár a pünkösdista cigányokkal nincsenek hasonló konfliktusai, a romákról alkotott toposzait és előítéleteiket mind a két rétegre vonatkoztatják.

Az ortodox és pünkösdista roma összehasonlításban hangsúlyozzák a pünkösdista cigányok életvitelének másságát, a közösségek együttélése szempontjából kielégítőbb voltát. Mindemellett felróják nekik a nagy gyermekvállalást, és azt, hogy „beköltöznek” a faluba. Ebben az esetben is gyakran jellemzik őket az (ortodox) cigányokra kialakított tulajdonság-rendszerrel.¹⁵²

Az apácai magyar–cigány kapcsolat tehát feszültségekkel terhes. Első vizsgálatra a két etnikum közötti konfliktus gazdasági-szociális problémának tűnik. Ám a kutatások rámutattak, hogy a probléma egyszerű gazdasági konfliktusnál sokkal összetettebb. Mint az előzőleg felvázolt a „másikról” való gondolkodási rendszerből kiderült, bár a gazdasági-szociális konfliktusok főleg ortodox romákkal vannak, az – amúgy rendezett körülmények között élő – pünkösdista romák is általában hasonló elbírálás alá esnek a magyarok körében. Tehát elutasításuk a cigányság egészével szemben fogalmazódik meg.¹⁵³ A magyarok körében sok él az általánosított cigány-közhelyekből.¹⁵⁴ Elutasításuk mégis elsősor-

¹⁵⁰ „... annak idején gyerekkoromban is voltak, de nagyon kevesen. És nagyon jó barátok voltak a magyarokkal, nem is annyira koldultak a miénkek, de barátkoztak, ha árusítottak is, mondjuk, seprüket vagy kosarakat, elbeszélgettek, leültek, panaszkodtak, tehát barátkoztak. Ezek román cigányok, nem tudom milyen cigányok. Nos a régiek, az idősök tudnak magyarul is, még ma is, és sok idős nénivel csak magyarul beszélnek” (49 éves, felsőfokú végzettségű nő). „Hát, a cigányok is, édesapám szerint, az ő gyermekkorában is voltak, az 1800-as évekbe, de nagyon-nagyon kevés. 2-3-5 kunyhócská, mit tudom én. És nagyon alázatos cigányok voltak, a mondott családok Lingulár, Kalányos olyan magyaros volt a nevük is” (56 éves, alsófokú végzettségű nő).

¹⁵¹ Ennek a félelemnek sokat hangoztatott magyarázata az, hogy a jobb körülmények között élő romák házakat vettek a falu központi területein.

¹⁵² „Ezek olyasmik, nem tudom, ilyen pünkösdisták, s még azok se tartják meg a lopást, mert azt mondják, hogy az Úr adta. Csak az Úr nem ad, hogy ha nem dolgozunk, igaz-e? (A pünkösdista cigányok dolgoznak?) Hát, dolgoznak-dolgoznak, de hát az igazság az, hogy munkalehetőség sincsen, mert azért nagyon sokan bent dolgoztak gyárakba, de mondjuk, a mezőgazdaságba nem szeretnek nagyon komolyan. Lovuk, szekeriük van, hogy lopjanak vele, az erdőt letarolják, a mezőre járkák, itt kéne, elhatároztam, hogy elmegyek egy gyűlésbe, hogy kicsit ellenőrizni. Földed nincs, miért fogatod legyen? Azért, hogy lopni járdál vele? Mert csak arra használják. Kell egyszer lopjon a... ő lop azért is, a családja részére is a szekérrel, de kell lopni az állatnak a szájába is, mert azt kell tartani” (57 éves, alsófokú végzettségű nő).

¹⁵³ Egyik beszélgetőtársam a két etnikum együtt ünneplésének ötletét az alábbi indoklásokkal vetette el: „Tehát, a magyar a cigánnyal mégsem ülhet le egy asztalhoz mulatni. Enni igen, amikor munkáról, mezei munkáról van szó vagy erdei munkáról, akkor igen, de egyébként nem” (47 éves, felsőfokú végzettségű nő).

¹⁵⁴ Baráti beszélgetések során gyakran hangzanak el az alábbiakhoz hasonló kifejezések: „Nem, azért mert azok nem szeretnek dolgozni, a cigányok nem szeretnek dolgozni.

ban a roma etnikum más életformájára, a magyarokétól eltérő mindennapi normáira, életvezetésére vonatkozik. Mindemellett az egyre növekvő számú roma etnikum nem tagolódik be a falu hagyományos szerkezetébe, nem fogadja el a neki szánt „szerepkört”. A roma etnikum a rendszerváltás óta fellépésében is öntudatosabb és szervezettebb. Ennek példája a 2000. évi választás, melyen önálló polgármester jelöltet is indítottak. A korábbi évekkel ellentétben, a jelenlegi képviselőtestületben három roma képviselő van.

Tehát az apácai cigány etnikum több szempontból is „megtöri” a falu hagyományosan kialakult „rendjét”. Egyrészt öntudatosabb rétege helyet követel a falu nyilvános terében. Másrészt szociálisan kiszolgáltatott csoportja fenyegető erőként lép fel a magyar közösség életterében. Így, az első látásra szociális-gazdasági konfliktus, társadalmi és etnikai ellentét-elemekkel is kibővül. Összetett, többoldalú konfliktusról beszélhetünk, mely, a magyar etnikum számára (is), sürgősen megoldandó feszültségforrásként jelenik meg.

A magyar közösség faluvezető rétege, mint a beszélgetésekből kiderült, tisztában van a megváltozott helyzettel. A békés egymás mellett élés érdekében egyetlen utat tart járhatónak: a roma etnikum „új határainak” kijelölését a magyar etnikum által: „*Gyakorlatilag a falu vezető rétege néha ilyen villanásszerűen el kezd gondolkodni arról, hogy nem az a megoldás, hogy „mi elmegyünk, és itt hagyjuk”, „a cigányok megesznek minket öt éven belül”, hanem megpróbálnak valami elfogadható megoldást. Többen vannak, akik rájöttek arra, hogy ahhoz, hogy élni tudjunk ebben a faluban, ahhoz nekünk kell cselekedni, és nekünk kell megerősödni, hogy valami megoldást találni arra, hogy a cigányokkal mit kezdjünk. Volt egy ilyen ötlet a mézárszék vezetőnek, aki anyagilag is erős ebben a faluban, hogy mi lenne, hogy ha egy közös holdingot alapítanánk, ahol többen hoznánk létre egy ilyen társaságot, holdingot, akár az egyház is benne lenne, ahol a cigányok számára valamilyen munkalehetőséget lehetne teremteni. Erre azért vannak uniós pénzek, amik ilyeneket biztosítanak, elég sok ilyen lehetőség van a cigányok integrálására, eleve elég nagy pénzek vannak ilyenre elkülönítve. És ezeket meg kéne fogni, akár úgy, hogy a közösség számára is kihasználva. Ez nagyon csúnyán szól, hogy mi élhetnénk egy kicsit a cigányainkból, úgy, hogy felvirágoztatni a falut, úgy hogy velük is együtt. Egy ilyen takarmány gyárat szeretett volna létrehozni. Apácán egy olyan 600 hektár parlagon lévő föld van, s akkor itt takarmányt lehetne termelni eladásra vagy akár úgy, hogy akár egy állattalományt is létesíteni, és ekkor ebből élni. Itt 10-12 fős cigány csoportokat lehetne dolgoztatni, így volt az elképzelés, úgy hogy mindegyiknek legyen munkavezetője, ezek a munkavezetők viszont közülük legyenek egyértelműen, és előtte egy ilyen képzésben létesüljenek. ... Elméletileg vannak ötletek, vannak, akik szeretnének tenni, de szerintem, csak vezetői szinten, mert az apácai ember visszariad attól. Nem vagyok meggyőződve, hogy ha elkezdenék a cigányokkal foglalkozni, akkor a magyarok elhanyagolva éreznék magukat, hogy nem elég, hogy ennyi baj van velük, még őket pátyolgatják és nem inkább*

... Pláne ezek a mostani fiatalok ... hamar megnősülnek, egy csomó gyereket csinálnak, 10–12-öt, kapnak egy csomó pénzt, s nem dolgoznak semmit” (46 éves, alsófokú végzettségű nő) „A cigánba, cigánbecsület. A cigánt, ha Bécsbe viszed is cigán (nevet), ez a mondat, ez megvan, nem tudom, hallottad-e ezt a mondatot, de, ha Bécsbe viszed is cigán. Van neki az a különleges szaga, megvan az a viselkedése, a cigánba nem lehet bízni, mint a ..., nehéz a cigánnal, erős nehéz. (41 éves, középfokú végzettségű férfi). „A cigánnyal nem lehet összedolgozni, szerintem (nevet), mert, ha megsütöd, megfőzöd, benne van az a cigány. Tehát a cigány jó, együtt vagy, jól vagy, de abba a pillanatba, amikor összeszólalkozol, akkor már kimutassa, hogy ki ő” (27 éves, felsőfokú végzettségű nő).

a magyar közösséget. De ugyan akkor én azt látom, hogy az egyetlen kiút Apáca számára, az egyetlen kiút arra, hogy a magyar közösséget megerősíteni, identitását is és kulturálisan is annyira, hogy érezze olyan biztosan magát, hogy elviselje azt, hogy elkezdjünk a cigányokkal foglalkozni” (30 éves, felsőfokú végzettségű nő). „Egyetlen, egyetlen megoldás az, hogy a cigányoknak valamilyen féle jövőt biztosítani. Jövőt, arra gondolok, hogy a munkahely. S akkor aztot ő nem felejt el, hogy ki adta neki a munkahelyet, neki akkor mindegy, akkor nincsen olyan, hogy én okvetlenül cigány vagy román pártra kell szavazzak, észbe tartsa, hogy igen, akkor kaptam én munkahelyet, amikor a magyarok voltak a hatalmon, vagy RMD SZ volt a hatalmon, akkor ő ott áll, amelle tt. Másképpen így, ha onnan valamit kapnak, valami támogatást kapnak, kiállnak amelle tt. ... Ha anyagilag kezelsz, akkor politikailag is kezelsz, akkor oda viszed őket, a cigányokat, ahova te akarod. És ez így van, mert ha tíz cég azt mondja, hogy most ide kell szavazzunk, mert munkahelyet újat ad, odamennek, s ez így működik mindenütt a világon. ... S akkor a cigány azt csinálja, amit mondunk, akkor nem lesz az, hogy a magyarok elcigányosodnak, hanem a cigányok elmagyarosodnak, mivel tudod kezelni. S mivel lehet kezelni? Anyagiilag. Ez az egy, ami most jelenleg működik a durva kapitalizmusba, ez így van” (41 éves, középfokú végzettségű férfi).

Tehát a magyar közösség vezető rétege olyan megoldást keres, mely a cigányság szociális helyzetének javítására irányul. Mindez egyszerre biztosítaná a magyarok változatlan vezető szerepét (munkacsoportok, vezető képzés stb.), és a felkínált helyzetet elfogadó romák életkörülményeinek javítását. A konfliktus kezelésének ez a módja mutatja, hogy a magyar etnikum a megváltozott számú és mentalitású roma közösséget „hagyományos falusi rendbe” szándékszik integrálni, mely bár a cigány közösség számára is elfogadható lehet, de mindemelle tt a fennálló helyzetet „kezelhetővé” teszi a magyarok számára: „Egy előny az, hogy így, ahogy rajtuk látszik, ők nem tudnak a maguk lábán megállni, őket mindig valakik vezetni kell. De ők reaszorulnak arra, hogy valakitől legyenek irányítva, lehet, hogy még a következő évben ez lesz a magyarságnak az előnye, mivel ők most is elismerik aztat, hogy ők a lábukon nem tudnak megélni. Mindig várják, hogy őket valahol, valaki vezesse, irányítsa” (41 éves, középfokú végzettségű férfi). A roma etnikum vezető rétege (azaz a képviselőtestületben levő három pünkösdista roma képviselő) elfogadja ezt a lehetőséget. Ám ők sem tudják felmérni, hogy a több száz fős ortodox cigány közösség hogyan reagálna a számukra kialakítandó új életfeltételekre. Ennek oka az is, hogy a pünkösdista és az ortodox roma csoportok között – hasonlóan a magyar kapcsolatokhoz – nincsen „ájtjárás”. A fennálló konfliktus megváltoztatásának „hatalma” tulajdonképpen az ortodox romák kezében van: vagy elfogadják a magyarok által felkínált lehetőséget vagy megpróbálják önmaguk kezükbe venni sorsukat vagy – vállalva a mindennapi konfliktusos létet – ragaszkodnak jelenlegi életlehetőségeikhez.

A magyar közösség lokális identitásának egy példája

„Apácát addig, míg a családomnak tudok biztosítani egy anyagi helyzetet, addig nem hagyom el. Nem, nem is tudnám elképzelni, hogy apácai ne legyenek” (41 éves, középfokú végzettségű férfi).

Az alábbiakban az apácai magyar közösség lokális identitástudatának egy rövid példáját szeretném bemutatni és elemezni. Az apácai magyar etnikum lokális identitástudatának megismeréséhez elengedhetetlen interetnikus kapcsolatrendszer felvázolását a fentiekben megtettem. Az alábbiakban megvizsgált „történet” az apácai magyarok lokális identitástudatának néhány főbb sajátosságát mutatja be.

Az apácai magyar közösség életében fontos szerepe van a magyar nemzeti trikolornak. Apácán, hétköznapiokon a kis magyar zászlók, szalagos koszorúk kiemelt helyeken találhatóak, pl. a két tannyelvű iskola épületének egyik üveges vitrinjében, a polgármesteri hivatal tanácstermének szekrényében, a volt RMDSZ elnök lakásában. Ezzel a gesztussal a magyar etnikum szimbolikusan magyarrá nyilvánítja a falu fontosabb nyilvános és központi privát helyeit. A magyar nemzeti szalagokat nagy becsben tartják az apácai magyar családok. Ezeket a házak tisztaszobájának üveges szekrényében vagy polcán helyezik el. Ünnepeken a „magyar nemzeti szín” kikerül a falu nyilvános terébe, de pusztán a magyarországi delegációk révén, azaz, ha külföldről érkező vendégek koszorút helyeznek el a falu híres szülöttjének, Apáczai Csere Jánosnak a szobránál, Bartalis János erdélyi költő kopjafájánál vagy a temetőben levő világháborús emlékműnél. Az ünnepség után a koszorúkat és a zászlót bevizsgál az általános iskola vitrinjébe esetleg a polgármesteri hivatalba. A magyar nemzeti trikolor az apácai magyar közösség tagjai a román közösség ellenkezése miatt nyilvánosan „nem vállalja”, pusztán a szimbolikus magyar helyeken kerülnek prezentálásra.

A faluban a zászló tehát általában privát térben jelenik meg, azaz a magyar zászlót állami és falu ünnepeken nem teszik ki a hivatalos épületekre. Ez irányú törekvéseik, a román közösség tiltakozása miatt, sorra botrányba fulladtak. 1996. március 15-én a következő „zászló-történet” esett meg: „*abba ... az időbe meg volt engedve, hogy a nép, az RMDSZ mozogjon, március 15-én láttuk Szentgyörgyön s itt mindenfelé buszokon a piros-fehérvörös zászlót. Én is valakitől szerettem (t.i. szereztem) piros-fehérvörös selyem dolgot, és össze is varrtam, és át is vittem a néptanácshoz. Mondták, „nahát, hoztad?” „igen, legyen, ami lesz”, és a néptanáctól bevittük a kultúrotthonba, ott volt az ünnepély. Én vittem a piros-fehérvörös zászlót, ő (t.i. az akkori magyar polgármester) vitte a románt, a piros-sárga-kék zászlót. Hát, persze utóhang aztán nagy volt, majdnem, hogy verekedés, én kaptam is egy döngöcskét (t.i. fejbavágást), de hát az kibírható volt, és az is (azaz, aki ütött) egy kicsit beteges volt az idegivel. Még a milíciára (t.i. rendőrségre) sem mentem. Ők egy olyan fajták, hogy énekelnek jól magyarul is, nagyon jó énekeket tudnak, de az érzelmük azért csak román, kimutassák, mikor kicsit részegek” (nevet) (68 éves, középfokú végzettségű férfi).*

Apácának 1998 óta van faluzászlója. A „zászló” egy szegedi archívumból előkerült pecsétnyomó lenyomata alapján készült.¹⁵⁵ A pecsétnyomatot a falu értelmiségi rétege tervezte át színes zászlóvá. A pecsétlenyomat alapján készült faluzászló égszínkék, rajta piros szénaboglya, zöld réty, és a hajdani apácai vár bástyája látható. Fölötte írás: or AP. (oppidum regis Apáca), mely a település hajdani jogi helyzetére utal. Az apácai zászlót évente egyszer húzzák fel: a három éve indult, mára a falu legnagyobb ünnepévé nőtt Apácai Napokon. Az Apácai Napok háromnapos ünnepét először 1998-ban az evangélikus egyház szervezésében, a település polgármesteri hivatalának és kulturális szervezeteinek segítségével rendezték meg. A falunapok ötletét magyarországi minta alapján vették át, annak felépítése is pontosan követte az anyaországi falunapok menetrendjét.¹⁵⁶

¹⁵⁵ „*Ezt találtuk, tulajdonképpen egy szegedi archívumból jelent meg, ezt a Géza (t.i. szegedi ismerősük) segítségével kaptuk meg ezt a címet. S akkor ezt megnagyobbítottuk, s megvan a zászló, itt tartuk a szekrénybe, itt van, de sajnos, nincsen ez még hitelesíve, nem törvényes. Kellene hitelesíteni, de egyelőre felhúzzuk. Jelképezi tulajdonképpen maga a zászló az erdőt, a mészkőbányát, egy szénaboglya, ugye az a kaszálókat” (41 éves, középfokú végzettségű férfi).*

¹⁵⁶ Ennek elemei: a polgármesteri beszéd, az iskola és az óvoda bemutatkozása, díszpolgárok avatása, színházi előadás, ügyességi versenyek, bál, tombola stb.

Ami viszont az ünnep elindításának, megszervezésének gondolati háttérét illeti, sokkal mélyebbre mutatott egy átlagos faluünnepelési célnál:

„Tulajdonképpen az első Apácai Napokon, ha jól emlékszem..., hogy az volt a mottója, hogy „azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”. Tulajdonképpen én azt hiszem, hogy ezért csináltuk az egészet, hogy érezzék az apácaiak, hogy ebben a faluban otthon vannak, és hogy nagyon sok minden rejtőzik bennük, amit meg lehet mutatni a világnak, csak meg kell mutatni magunkat. Mondjuk konkrétan az iskolai programok, azok voltak olyanok, hogy... senki nem látta és senki nem tudta, hogy a gyerekeik milyen tehetségesek és milyen jó dolgokat tudnak csinálni. Ezeket, az ilyen rejtve maradt, és nagyon jó csoportokat kivinni a falu elé, hogy igen is vagyunk, és ezek vagyunk, és érdemes ránk figyelni, és érdemes odafigyelni magunkra, mert még mindig ebben a széteső erdélyi társadalomban, – én úgy érzem – hogy, nagyon bomlik, nagyon széteső, az embereknek az identitástudata egyre kisebb vagy minden arra mutat, hogy nem szükséges, hogy igen is van szükség rá. És csak így maradhatunk meg...” (30 éves, felsőfokú végzettségű nő).

Tehát az Apácai Napok ünnepének célja a falu széteső közösségeinek összefogása volt. A falu teljes közösségét hivatott szimbolizálni, mégis Apáca magyar közösségének ünnepévé alakult át. Erre utal az ünnep alapötlete,¹⁵⁷ a szervezőinek és lebonyolítóinak köre. Az Apácai Napokat – mint már írtam – magyarországi mintára készítették. Nagy segítségükre volt ebben az, hogy Csanádapácán, a testvérfalujukban rendezett falunapokon rendszeresen részt vettek. Mivel az első falunapok megszervezését az evangélikus egyház vette kezébe, így a segítő szervezetek is a magyar közösség kulturális (Pro Bartalis Egyesület) és hivatalos (Polgármesteri Hivatal)¹⁵⁸ szervezetei közül kerültek ki. Az ünnep anyagi háttérének kialakításában a magyarok mellett viszont már segédkeztek román vállalkozók is. A háromnapos ünnep lebonyolításának központi helye az evangélikus közösségi ház, a „magyar” kultúrház és a falu foci pályája volt. Főleg a második évtől kezdve – erőfeszítéseket tettek a román közösség bevonására az ünnep szervezésébe. Felkérték őket román programok szervezésére (pl. táncsoport). Ennek viszont akadálya volt, hogy Apáca román közösségének nem volt sem táncsoportja, sem használatban levő viselete, így hosszas szervezések után közös erőfeszítéssel szervezték meg a fogarasi román néptáncsoport fellépését. A háromnapos ünnep kisebbik része két nyelven folyt,¹⁵⁹

¹⁵⁷ A környéken az Apácai Napok megrendezéséig nem tartottak egyetlen faluban sem falunapokat. 1998 óta egyre több környékbeli magyar faluban (Pl. Nagyajta) tartanak falunapot.

¹⁵⁸ Természetesen a polgármesteri hivatal nem csupán a magyar közösség hivatalos szervezete, de mivel csak magyarok dolgoznak a hivatalban, így a szervezők körébe innen is csak magyarok kerültek be.

¹⁵⁹ Az 1998-ban rendezett Apácai Napok műsora nagyvonalakban a következő volt: Első nap: – Ünnepélyes megnyitó (kétnyelvű), – Iskolások műsora (kétnyelvű), – Néptáncegyüttesek (magyar–román együttesek).

Második nap: – Lovasfelvonulás (magyarok), – Szabadtéri műsorok (öt magyar és egy román néptánc együttes), – Szimpózium (magyar nyelvű előadások, magyar előadóművészek), – Gyerekműsorok (magyarul), – Díszpolgárvatás (magyar díszpolgárok), – Színházi előadás (a magyar színjátszókör).

Harmadik nap: – Ökumenikus istentisztelet (két nyelvű imádkozással és magyar prédikációval), – Koszorúzás (magyar emlékműveknél), – Szabadtéri sportesemények (román–magyar focimeccsek stb.) – Rock koncert (magyar együttes).

a műsorok zöme viszont csak magyarul hangzott el. Az Apácai Napok 2000-ben összekapcsolódott az évi evangélikus megyegyűléssel, illetve Apáczai Csere János halálának évfordulójára való emlékezésekkel. Azaz olyan magyar vonatkozású rendezvényekkel, melyek nem érintették a román vagy a roma közösséget.

Az apácai magyarok számára a falunapok szerepe a falu-összetartozás erősítése volt: *„Ennek az a célja, hogy a magyarságot, szóval nem csak a magyarságot, hanem a falut összevonni. Mivel itt – mint más településen is biztos – Apácán is történt az, hogy széthúztak magyarok magyarok között, románok egymás között. Egy ilyen Apácai Napok megszervezése alkalmával be van vonva legkevesebb kétszáz ember, ott kell dolgozzon. És – ezt elbeszéljük a tiszteletesasszonnyal –, hogy sokszor néztük, hogy olyan emberek kellett együtt dolgozzanak, amelyek azelőtt nem beszélgettek egymással. Mert itt bizony sokszor, választási okokból, a választáson az egyik az egyikkel tartott, a másik a másikkal, s akkor megvolt a háború, hogy ez a család nem beszélget az a családdal, ez a rend nem avval. De mikor ez beindult az egész, mindenki kapott szerepet a munkában, ott együtt kellett dolgozni, mindenki elfelejtette mi volt, mit csinált jól, rosszat, de sikerült. Mikor kész volt a munka, akkor mindenki látta, hogy milyen jó lett”* (41 éves, középfokú végzettségű férfi).

Mivel a falunapok megrendezését a magyar közösség tartotta fontosnak, illetve az ünnep ötletadóit, szervezőit, lebonyolítóit is a magyarok voltak, az ünnep szerepe a magyarok számára a falu, pontosabban a falut „szimbolizáló” magyar közösségük összetartozásának erősítése lett. Erre utal az is, hogy a román illetve a roma etnikumnak csupán meghatározott feladatokat adtak,¹⁶⁰ a tulajdonképpeni szervezésbe nem vonták be őket, tanácsikat, segítségüket nem kérték.

Az Apácai Napokon felvont zászló a falunapokat jeleníti meg. Mindemellert a zászlón szereplő szimbólumok a magyar múltra utalnak: így a mező és a szénaboglya a zömében ma is magyar tulajdonú földeket, illetve földművelést szimbolizálja,¹⁶¹ a vár a magyar közösség katona múltjára emlékeztet. A „pecsénnyomat-zászló” jelképei, tehát a magyar közösségre utalnak és ezért jeleníthetik meg Apáca magyar etnikumát. A faluzászló ugyanúgy utal a magyar etnikumra, mint a magyar anyaországi trikolor, melynek felvonása minden esetben konfliktust kavart a magyar és a román etnikum között. Ám a faluzászló felvonása olyan ünnepen történik, mely – elviekben – a falu mindhárom etnikumának közös ünnepségsorozata. Éppen ezért, bár a magyarok számára, majdnem hasonló jelképrendszert hordoz, mint a trikolor (azaz Apáca magyar kulturális hagyományaira, magyarságukra utal), nem okoz összeütközést a románokkal. A magyar háromszín, a piros-fehér-zöld jelképrendszerét egészíti ki és erősíti meg erős lokális színezettel.

Dolgozatomnak nem célja az Apácai Napok ünnepének elemzése, mely anyag sokrétűsége és gazdagsága alapján egy teljes tanulmányt igényel. A faluzászló szimbólumának, szerepének megismerése azonban bemutatja az apácai magyarok lokális identitásának néhány fontos jellegzetességét, szülőfalujukhoz való kötődésüket és közösségük tudatos „önszervező” szándékát.

¹⁶⁰ Így a pünkösdista cigány papot meghívták az ökumenikus istentiszteletben való segédkezésre, illetve a roma gyerekek iskolai szervezett műsorral léptek fel. A román közösség feladata a kultúrájukat szimbolizáló műsor (néptánc) összeállítása, illetve a az iskolai szervezett gyerekműsor lett.

¹⁶¹ Bár ma már néhány román család is birtokol földet, de a román közösségre – mint irtam – zömében inkább az állattartás jellemző.

Összefoglalás

„Hát én nem is képelem, csak hogy Apácán éljek. ... Itt én úgy érzem, itt Apácán kell lenni, pedig sokszor azt mondom a cigányok miatt, hogy megérjük azt, hogy eladjuk a házunkat, és el fogunk költözni Apácáról, mert be fognak lépni a cigányok, s akkor gondok lesznek, de azért nem képelném el, hogy tudnám más helyt, hogy lehetne más helyt élni, csak Apácán. Apácai maga munkás emberek, mindenre képesek, jó, bármit lehet csináltatni velük, dolgozni, szórakozni szeretnek ... maga a táj, Apácának a tája, hát azt nem lehet könnyen itt hagyni. Nem olyan, hogy ... Nem, Apácát, addig, amíg a családomnak tudok biztosítani egy anyagi helyzetet, addig nem, nem, nem is tudnám elképzelni, hogy apácai ne legyek” (41 éves, középfokú képzettségű férfi).

Az apácai magyar közösség falubeli vezető szerepe történelmi hagyományokon alapul. A magyar közösség csökkenő létszáma ellenére olyan hierarchikus társadalmi rendszert tart fent a községben, melynek élén a magyarok, majd a románok és a legalján a romák állnak. Az egyre öntudatosabb váló cigány közösség társadalmi szereplése miatt viszont az apácai magyarok „veszélyben” érzik hagyományos faluvezető szerepüket, ezért alakítottak ki az elmúlt években olyan együttélési normákat, mely egyszerre tartja fent faluvezető szerepüket, nyújt megélhetősi lehetőségeket a romáknak, illetve jelöli ki „új” társadalmi helyüket a „régii” hagyományok alapján. A település nyilvános, mindennapi színterein a román közösség tagjai konfliktusok nélkül háttérbe szorulnak, a falu fontos és reprezentatív ünnepei a magyar ünnepek. Mindemellet a magyar közösség összetartása a rendszerváltás utáni néhány évben meggyöngült, belső kapcsolatrendszere konfliktusos, a roma lakosokkal való együttélési viszonyai pedig problémákkal terhesek lettek. Ezeknek a nehézségeknek megoldására a falu magyar vezetői új, „jövöteremtő” terveket alakítottak ki. Ezek közül a leglátványosabb – és mára a leghíresebbé vált – az Apácai Napok ünnepségsorozat. Ezen a háromnapos ünnepen vonják fel minden évben az apácai zászlót, mely egyszerre szimbolizálja a település hagyományait, a faluban lakó magyar közösséget és az „apácaiságot”. Az Apácai Napokat 1998 óta minden évben megrendezik, a faluzászlót pedig minden ünnepen felhúzzák. A falu magyar lakosainak jövőképe az elmúlt három évben megváltozott, bizakodóbbá lett. Közösségük összetartása erősödött, és a roma etnikummal való együttélési konfliktusaiknál is a megoldási lehetőségeket keresik.